

XALQ OG‘ZAKI IJODIDA ENIGMATIK MATNLARNING O‘RNI, XUSUSIYATLARI VA FUNKSIYALARI

Kokand University Andijon filiali
ijtimoiy-gumanitar fanlar va pedagogika fakulteti o‘qituvchisi
Durdonaxon To‘xtasinova

Annotatsiya: *Mazkur maqolada xalq og‘zaki ijodining muhim tarkibiy qismi bo‘lgan enigmatik matnlar — topishmoq, jumboq va mantiqiy savollarning o‘rni, xususiyatlari hamda funksiyalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ularning tafakkurni rivojlantirish, tarbiyaviy ta’siri, estetik va kommunikativ ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, enigmatik matnlarning zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni ham asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *enigmatik matn, topishmoq, jumboq, folklor, tafakkur, mantiqiy fikrlash, xalq og‘zaki ijodi.*

Xalq og‘zaki badiiy ijodi turli adabiy shakl va janrlarda namoyon bo‘luvchi hodisa sifatida insoniyat tarixida ko‘p qirrali ijtimoiy-estetik mazmunga ega bo‘lgan so‘z san’ati hisoblanadi. U barcha davrlarda ham o‘z yaratuvchisi bo‘lgan xalqning orzu-intilishlarini aks ettirib kelgan. Shu bilan birga, u nafaqat xalqning o‘zini, balki yosh avlodni ham ma’naviy-axloqiy jihatdan kamol toptirishda muhim tarbiyaviy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xalq og‘zaki ijodi milliy madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, unda xalqning hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va tafakkuri mujassamdir. Ushbu boy meros tarkibida enigmatik matnlar alohida o‘rin egallaydi. Enigmatik matnlar — yashirin ma’no, ramziy ifoda va mantiqiy yechimga asoslangan nutq birliklari bo‘lib, ular ko‘pincha topishmoq va jumboq shaklida namoyon bo‘ladi.

Ular inson tafakkurini rivojlantirish, nutq madaniyatini shakllantirish va ijtimoiy muloqotni faollashtirishda muhim vosita hisoblanadi.

Xalq ogʻzaki ijodi tarkibida enigmatik matnlar, yaʼni topishmoqlar, matallar, ramziy ifodalar va yashirin maʼnoga ega boʻlgan nutq shakllari alohida oʻrin tutadi. Ular xalq tafakkurining oʻtkirligi, kuzatuvchanligi hamda obrazli fikrlash qobiliyatini namoyon etuvchi muhim badiiy vosita hisoblanadi. Enigmatik matnlar orqali borliq hodisalari bevosita emas, balki bilvosita, timsollar va ishoralar orqali ifodalanadi.

Mazkur matnlar, avvalo, bilish va tafakkurni rivojlantirish vazifasini bajaradi. Topishmoqlar insonni fikrlashga, mantiqiy xulosa chiqarishga undaydi, ayniqsa bolalar ongining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan ular didaktik va tarbiyaviy ahamiyatga ega boʻlib, yosh avlodni ziyraklik, topqirlik va sabr-toqat ruhida tarbiyalaydi.

Bundan tashqari, enigmatik matnlar estetik zavq bagʻishlash xususiyatiga ham ega. Ularda soʻz oʻyinlari, obrazlilik va badiiy tasvir vositalari orqali nutqning jozibadorligi oshiriladi. Bu esa xalq ogʻzaki ijodining badiiy qiymatini yanada yuksaltiradi.

Enigmatik matn — bu yashirin maʼno, ramz va ishoralar asosida qurilgan, mazmuni bevosita emas, balki bilvosita anglashiladigan nutq shaklidir. Bunday matnlarda fikr ochiq bayon qilinmaydi, balki topish, mushohada yuritish va mantiqiy xulosa chiqarish orqali anglanadi. Enigmatik matnlar xalq ogʻzaki ijodida, ayniqsa topishmoqlar, baʼzi maqol va matallar, kinoya va ramziy ifodalarda keng uchraydi.

Enigmatik matnlarning asosiy xususiyatlaridan biri — yashirinlikdir. Yaʼni unda mazmun toʻgʻridan-toʻgʻri berilmaydi, balki oʻquvchi yoki tinglovchidan faol fikrlashni talab qiladi. Ikkinchi muhim jihati — obrazlilik va ramziylik boʻlib, unda predmet va hodisalar koʻpincha oʻxshatish, timsol va metaforalar orqali ifodalanadi. Uchinchi, mantiqiylik va topqirlik talab

etilishi uning ajralmas belgisi hisoblanadi, chunki matnni anglash uchun tafakkur jarayoni faol ishlaydi.

Shuningdek, enigmatik matnlar ixchamlilik va loʻndalik bilan ajralib turadi — qisqa shaklda chuqur mazmun ifodalanadi. Ularning yana bir muhim xususiyati — koʻp qatlamlilik, yaʼni bir matn bir necha maʼnoni oʻzida mujassam etishi mumkin.

Masalan:

“Oʻzi kichkina, usti teshik” (javobi: igna).

Bu yerda predmet toʻgʻridan-toʻgʻri nomlanmay, uning belgilari orqali ifodalanadi.

Enigmatik matnlar mazmunning yashirinligi, ramziyligi va bilvosita ifodalanishi bilan ajralib turuvchi nutq birliklari boʻlib, ular turli koʻrinishlarda namoyon boʻladi. Ushbu matnlarni mazmuni, shakli va funksiyasiga koʻra bir necha turlarga ajratish mumkin.

Birinchi tur — topishmoqlar boʻlib, enigmatik matnlarning eng keng tarqalgan shaklidir. Ularda predmet yoki hodisa bevosita aytilmaydi, balki uning belgilari, xususiyatlari orqali yashirin tarzda tasvirlanadi. Topishmoqlar insonni fikrlashga, solishtirishga va xulosa chiqarishga undaydi.

Ikkinchi tur — maqol va matallarning enigmatik shakllari. Baʼzi maqollar ramziy va kinoyaviy mazmunga ega boʻlib, ularni toʻgʻri anglash uchun chuqur tafakkur talab etiladi. Bunday matnlarda hayotiy tajriba umumlashtirilgan holda yashirin maʼno orqali ifodalanadi.

Uchinchi tur — aforistik va kinoyaviy iboralar. Bu turdagi matnlarda fikr qisqa, loʻnda, ammo chuqur maʼno bilan beriladi. Kinoya, istehzo va ramzlar asosiy ifoda vositasi boʻlib xizmat qiladi.

Toʻrtinchi tur — ramziy ertak va rivoyatlardagi enigmatik unsurlar. Baʼzi ertak va rivoyatlarda obrazlar, voqealar va syujet orqali yashirin gʻoyalar ilgari suriladi. Bu esa matnning koʻp qatlamli maʼnoga ega boʻlishini taʼminlaydi.

Beshinchi tur — mantiqiy savol-javob shaklidagi enigmatik matnlar. Bu turda savol yashirin ma'noda berilib, javobni topish uchun aqliy faoliyat va topqirlik talab etiladi.

Bugungi kunda enigmatik matnlar ta'lim tizimida innovatsion metod sifatida keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, interaktiv darslar, intellektual o'yinlar va treninglarda ularning ahamiyati katta. Ular yoshlarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, enigmatik matnlar xalq og'zaki ijodining ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat badiiy-estetik, balki ijtimoiy-tarbiyaviy vazifalarni ham bajaradi. Ular orqali xalqning dunyoqarashi, tafakkur tarzi va ma'naviy qadriyatlari o'z aksini topadi.

Enigmatik matnlar xalq og'zaki ijodining muhim va ko'p qirrali elementi bo'lib, ular nafaqat madaniy meros, balki tafakkur va tarbiyani rivojlantiruvchi kuchli vosita sifatida ham ahamiyatlidir. Ularning funksional imkoniyatlari keng bo'lib, ta'lim, tarbiya va ijtimoiy hayotda muhim o'rin tutadi.

Binobarin, xalq og'zaki ijodi qadim davrlardan to hozirgacha bolalar uchun ham ezgulikni ulug'lash va yomonlikdan hazar qilish sabog'i bo'lib kelmoqda. U avloddan avlodga o'tgan sari izchil boyib, takomillashib, og'izdan-og'izga ko'chgan sayin yanada sayqallanib, xalqning milliy ruhini chuqurroq ifoda etgan holda asrlar davomida ma'naviy-axloqiy merosning uzviyligini ta'minlab kelgan.

Shuningdek, u jamoaviy ijod mahsuli sifatida xalqning tafakkuri, salohiyati va til boyligini namoyon etadi, xalq uchun o'zligini anglash va tarixiga mehr qo'yish vositasiga aylanadi. Eng muhimi, u yozma adabiyotning shakllanishi va rivojida muhim genetik asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev. Sh. M: “Erkin va farovon,demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”.- T.:O‘zbekiston-2017,13-b
2. Mirziyoyev SH. M: “Erkin va farovon,demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”-T:O‘zbekiston-2017,14-b
3. Mirziyoyev Sh. M: ”Ta’lim sohasidagi muammolar,ularni hal etish va ta’lim sifatini oshirishga bag‘ishlangan videoselektor mavzusida”30.10.2020.
4. Karimov. I. A: “O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li ”.-T.: O‘zbekiston, 1992 70-71 bet.
5. Avloniy. A: “Turkiy Guliston yoxud axloq”.-T.:Yoshlar nashriyot uyi. 2018.9 bet
6. Haydarov. M: “Xalq og‘zaki ijodi na’munalarida tarbiya masalalari”.-T.: Fan, 2004..12-bet.
7. To‘rayev. S: “Folklorshunoslik: udumlar, qadriyatlar, marosimlar”.-T.: Mehnat, 2005.-56-bet.
8. Madayev. O. ”O‘zbek xalq og‘zaki ijodi ”.-T.:Mumtoz so‘z,2010
9. Madayev. O,Sobitova.T: ”Xalq og‘zaki poetik ijodi ”.-T.:Sharq,2010
10. Zamonov Z va boshqalar. ”Tarbiya” o‘qituvchi uchun metodik qo‘llanma.- T.: Zamin nashr,2020